

Vlaanderen
is erfgoed

Opheffingsdossier

Apenbomen bij het gemeentehuis van
Rijkevorsel in Rijkevorsel

Cultuurhistorisch landschap

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Opheffingsdossier:

Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, Rijkevorsel,
Molenstraat 5 – cultuurhistorisch landschap

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/13037/102.1

2/06/2022

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	5
1.3.	Historiek van het beschermings- en beheersdossier	5
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	7
2.	Evaluerend gedeelte	7
2.1.	Evaluatie van de opheffing van de bescherming	7
2.2.	Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan	7
2.3.	Motivering van de afbakening van de opheffing	7
2.4.	Juridische toestand	8
2.4.1.	Adres en kadaster:	8
2.4.2.	Onroerend Erfgoed:	8
2.4.3.	Omgeving:	8
2.4.4.	Natuur en Bos:	8
3.	Bronnen	8
3.1.	Archieven	8
3.2.	Literatuur	9
3.3.	Digitale bronnen.....	9
3.4.	Cartografische bronnen	9
4.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	9
4.1.	Omgevingsplan	9
4.2.	Fotobijlage	9
4.3.	Documentatie	9

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit is het inhoudelijk dossier bij het opheffingsbesluit van 'Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel' in Rijkevorsel. De opheffing van de bescherming kadert in de herziening van het beschermde erfgoedbestand, zoals ingeschreven in de Beleidsnota Onroerend Erfgoed (2019-2024) van minister Matthias Diependaele.

De bescherming van de 'Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel' werd onderzocht in het project 'Aangetaste en verdwenen beschermingen' (2020-2021)¹. Hierin zijn beschermingen onderzocht van bouwkundig, houtig en landschappelijk erfgoed met een twijfelachtige fysieke toestand. Het onderzoek had een driedelige bedoeling:

- Nagaan wat de huidige fysieke toestand van het beschermde erfgoedobject is en in hoeverre het nog beantwoordt aan de toestand waarin het werd beschermd
- Achterhalen welke de oorzaken zijn van eventuele veranderingen
- Een beslissing nemen over de bescherming van het erfgoedobject

Het onderzoek leverde voorstellen op voor de opheffing en wijziging van beschermingen:

- 44 volledige opheffingen van beschermingen
- 1 gedeeltelijke opheffing van een bescherming
- 3 wijzigingen van beschermingen, namelijk de regularisering van de verplaatsing van een beschermd erfgoedobject

Deze opheffingen en wijzigingen worden gefaseerd uitgevoerd. Het eerste pakket dat hier wordt voorgelegd bevat beschermde erfgoedobjecten

- Die onherstelbaar zijn aangetast of verdwenen door een calamiteit
- Waarvan de erfgoedwaarden zijn verdwenen of onherstelbaar aangetast na werken die zijn vergund door het agentschap Onroerend Erfgoed of zijn voorgangers

Voor vier dossiers in dit eerste pakket wordt de opheffing of wijziging van de bescherming voorgesteld omdat het beschermde onroerend goed met toelating van het agentschap Onroerend Erfgoed of zijn rechtsvoorgangers verplaatst werd en

- het beschermde onroerend goed op de nieuwe locatie opnieuw beschermd werd. De bescherming op de oorspronkelijke locatie wordt om die reden opgeheven.
- de verplaatsing noodzaakt een wijziging van het oorspronkelijk beschermingsbesluit. Het beschermingsbesluit wordt aangepast in functie van een bescherming op de nieuwe locatie.

Hierna volgen nog twee pakketten:

- bouwkundig en landschappelijk erfgoed waarvan de toestand problematisch was op het moment van bescherming
- bouwkundig erfgoed dat gesloopt is

1.1. Situering

De Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, gelegen langs de Molenstraat 5 in Rijkevorsel² werden beschermd als cultuurhistorisch landschap bij koninklijk besluit van 20 februari 1939. De bescherming als landschap betreft de twee Apenbomen (*Araucaria araucana*), staande voor het gemeentehuis. De twee Apenbomen zijn beschermd als landschap omwille van het algemene belang gevormd door de esthetische waarde.

---

¹ Voor meer informatie over dit onderzoeksproject verwijzen we naar het online onderzoeksrapport 'Beschermd, beschadigd, verdwenen. Onderzoek en evaluatie van ernstig aangetast en verdwenen beschermd erfgoed' [<https://oar.onroenderfgoed.be/item/6378>]

² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: *Apenbomen bij gemeentehuis van Rijkevorsel* [online] <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7006> (Geraadpleegd op 03-03-2022)

Opheffingsdossier: Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, cultuurhistorisch landschap

De twee Apenbomen in Rijkevorsel staan ten oosten van het gemeentehuis van Rijkevorsel, langs de Molenstraat. De afbakening van de bescherming omvat een deel van de voortuin van het gemeentehuis.

1.2. Historisch overzicht

De Apenbomen staan in de tuin van het gemeentehuis van Rijkevorsel. Het oude gemeentehuis, afgebroken circa 1980, was omringd door een grote tuin of park, zoals blijkt uit briefwisseling uit 1936 en 1960³ en uit foto's uit de eerste helft van de 20ste eeuw (figuren 1-4 in de documentatiebijlage). De bouwdatum van dit gemeentehuis is niet precies bekend. Op de topografische kaarten worden het gemeentehuis en omgevend park pas afgebeeld op de kaart van 1928⁴, maar het gemeentehuis werd zeker vroeger gebouwd. In de Molenstraat staan nog enkele kleinschalige dorpshuizen uit het vierde kwart van de 19de eeuw - eerste kwart van de 20ste eeuw⁵, vermoedelijk dateerde het oude gemeentehuis ook van het einde van de 19de eeuw.

De Apenbomen dateren hoogstwaarschijnlijk uit dezelfde periode als de bouw van het gemeentehuis. In 1933 hadden ze stamomtrekken van 1,17 m en 0,83 m, de eerste boom had een hoogte van 12 meter. In 1936 werd voor de dikste boom een stamomtrek van 1,13 m genoteerd⁶.

In de jaren 1980 werd er een nieuw gemeentehuis gebouwd. Beide Apenbomen werden geveld in 1997 omdat ze volledig afgestorven waren⁷.

1.3. Historiek van het beschermings- en beheersdossier

De bescherming van de twee Apenbomen in Rijkevorsel wordt voorgesteld in een brief van het 'Provinciaal Comité voor Monumenten en Landschappen' aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) van 9 september 1933. In de brief worden de stamomtrekken van beide bomen op 1,50 m hoogte vermeld: 1,17 m en 0,83 m, en de hoogte van de eerste (dikste) boom: 12 meter. Er wordt een foto bijgevoegd (figuur 1 in de documentatiebijlage).

De KCML bezorgt dit voorstel op 3 november 1933 aan de minister van Openbaar Onderwijs, en argumenteert de bescherming op basis van de esthetische waarde van de bomen.

In 1936 wordt deze bescherming opnieuw voorgesteld, ditmaal met een advies van de gemeente Rijkevorsel, waarin gepleit wordt voor het beperken van de bescherming tot de strook van het park tussen gemeentehuis en straat, en niet het volledige kadastraal perceel H 627b van het park. In een afschrift van een brief van de Provinciaal Comité uit 1936 werd voor de dikste boom een stamomtrek van 1,13 m genoteerd, en als hoogte van beide bomen meer dan 12 meter.

Op 20 februari 1939 werden bij koninklijk besluit "*gerangschikt onder de merkwaardigste boomen van het land: de twee araucaria's welke vóór het gemeentehuis te Rijkevorsel staan, eigendom van de gemeente, bekend ten kadaster wijk H, nummer 627 b*". Deze bescherming was één van de eerste beschermingen van bomen in België, op basis van de toen nog vrij nieuwe 'Wet op het behoud van monumenten en landschappen' (7 augustus 1931).

---

³ Archief Onroerend Erfgoed, Antwerpen. Beschermingsdossier en beheersarchief A/0495.

⁴ Topokaart 1928-1950: Topografische kaart van België, eerste basiskaart, tweede uitgave, terreinopnames 1928-1950, schaal 1:20.000, originelen berusten bij het Nationaal Geografisch Instituut, kaartblad 8-6 (1928).

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: *Molenstraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/5618> (Geraadpleegd op 03-03-2022)

⁶ Archief Onroerend Erfgoed, Antwerpen. Beschermingsdossier A/0495.

⁷ Archief Onroerend Erfgoed, Antwerpen. Beheersarchief A/0495.

Opheffingsdossier: Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, cultuurhistorisch landschap

Wat zeker heeft meegespeeld bij de afweging van de bescherming in de jaren 1930 was de toenmalige zeldzaamheid van de boomsoort *Araucaria araucana* in België. Deze van oorsprong Zuid-Amerikaanse boomsoort met beperkt verspreidingsgebied in de zuidelijke Andes, werd in Europese botanische tuinen geplant vanaf circa 1800⁸, maar werd in onze streken pas echt populair vanaf de jaren 1960. Tegenwoordig komt hij erg vaak voor in voortuinen. In de eerste helft van de 20ste eeuw waren de bomen in Rijkevorsel dus eerder een dendrologische curiositeit, zeker in een kleine gemeente in de Kempen.

Er zijn nog drie andere foto's van de bomen bekend. Het gaat om oude, ongedateerde postkaarten (figuren 2, 3 en 4 in de documentatiebijlage). De boomkruinen zijn iets meer uitgegroeid ten opzichte van de foto uit 1933, dus deze postkaarten dateren vermoedelijk uit ongeveer het midden van de 20ste eeuw.

In 1960 wordt door het Provinciale Comité van de KCML gewaarschuwd voor schade aan de beschermde bomen bij de geplande bouw van een nieuw gemeentehuis. Er wordt in het voorliggende ontwerp voor een nieuw gemeentehuis (van architecten Fr. Vandendael, Heverlee) volgens het Comité "*geen rekening gehouden met de prachtbomen van het park waarop teveel geëmpiëeteerd wordt*". Er worden ook opmerkingen gemaakt over het ontwerp van het gemeentehuis. In 1963 wordt het voorstel gunstig geadviseerd. Het ontwerp blijkt niet uitgevoerd.

In 1980 is er een nieuwe aanvraag voor sloop van het oude gemeentehuis en ontwerp voor de bouw van een nieuw gemeentehuis, door architect G. Moors. Dit wordt gunstig geadviseerd door de Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen, maar opnieuw wordt gewaarschuwd voor schade aan de beschermde bomen: "*... de nodige maatregelen moeten getroffen worden opdat de beschermde bomen doelmatig zouden beveiligd worden. Het mag in geen geval gedoogd worden dat in de nabijheid ervan materialen gestapeld worden of dat de grond onder de kroon van de bomen door veelvuldige betredingen hardgelopen of hardgereden wordt.*"

In 1997 (brief gedateerd 31 augustus 1995, maar ontvangen door Monumenten en Landschappen op 30 mei 1997: de datum uit 1995 is vermoedelijk een vergissing) vraagt de gemeente Rijkevorsel de kap van beide bomen aan om veiligheidsredenen omdat ze dood zijn. Een meegestuurd polaroid-foto lijkt dit te staven: de dikste boom is dood, de tweede is sterk kwijnend (figuur 5 in de documentatiebijlage).

Of de oorzaak van dit afsterven te zoeken is in de bouw van het nieuwe gemeentehuis, kan niet meer worden nagegaan. Het is zeker plausibel, maar anderzijds lijken de bomen van deze soort in Europa wel vaker op een leeftijd van net geen 100 jaar af te sterven⁹.

Door de Afdeling Monumenten en Landschappen (AROHM) werd op 18 juni 1997 een machtiging verleend aan het college van burgemeester en schepenen voor het vellen van de twee afgestorven araucaria's. Als verantwoording werd gegeven: "De twee araucaria's zijn beschermd wegens hun uitzonderlijk imposante grootte. Vermits beide bomen volledig afgestorven zijn, is er geen reden meer tot hun behoud, temeer daar er een veiligheidsprobleem is ontstaan door het afsterven." In de begeleidende brief wordt nog vermeld: "Vermits het voorwerp van de bescherming verdwenen is, zal te gelegener tijd een procedure voor de opheffing van het beschermingsbesluit gestart worden." Er werd geen heraanplant opgenomen als voorwaarde bij de machtiging.

---

⁸ HUVENNE P., EMMERECHE W. & KNEVELS K. 2020: *Geografisch Arboretum Tervuren. Een wereldreis rond bomen*, Koninklijke Schenking, Brussel, 309.

⁹ HUVENNE P., EMMERECHE W. & KNEVELS K. 2020: *Geografisch Arboretum Tervuren. Een wereldreis rond bomen*, Koninklijke Schenking, Brussel, 309.

Opheffingsdossier: Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, cultuurhistorisch landschap

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De huidige fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit opheffingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 9 februari 2022. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De beide Apenbomen zijn verdwenen. In de plaats werden drie Japanse notenbomen (*Ginkgo biloba*) zonder erfgoedwaarde geplant: de stamomtrekken in 2022 bedragen 1,12m, 0,99m en 1,08m, ze zijn vermoedelijk geplant circa 2000. Tegen de gevel van het gemeentehuis staan twee jonge haagbeuken (*Carpinus betulus*) zonder erfgoedwaarde.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de opheffing van de bescherming

De twee Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel in Rijkevorsel werden op 20 februari 1939 beschermd omwille van het algemeen belang, gevormd door de esthetische waarde van de bomen.

In 1997 werd toelating verleend om de twee Apenbomen in Rijkevorsel te vellen omwille van veiligheidsredenen, en omdat ze afgestorven waren. Datzelfde jaar werden de bomen geveld.

De bomen zijn momenteel verdwenen.

De erfgoedwaarde van de bomen, namelijk de esthetische waarde, is volledig verloren gegaan door de velling in 1997. In de toelating tot velling is geen heraanplant opgelegd.

De bescherming als cultuurhistorisch landschap van de Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel in Rijkevorsel wordt opgeheven omdat de erfgoedwaarden onherstelbaar aangetast of verloren zijn gegaan.

2.2. Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan

De erfgoedwaarde, namelijk de esthetische waarde, is door het verdwijnen van de bomen reeds volledig verloren gegaan. Het opheffingsdossier van de Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel in Rijkevorsel registreert de erfgoedwaarde die verloren is gegaan voldoende. Er zijn bijgevolg geen bijkomende maatregelen vereist voor de registratie van de erfgoedwaarden.

2.3. Motivering van de afbakening van de opheffing

De bescherming als cultuurhistorisch landschap van de Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, Molenstraat 5 te Rijkevorsel, wordt geheel opgeheven. Het kadastrale perceel gevat door de opheffing is opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

Opheffingsdossier: Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, cultuurhistorisch landschap

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Adres en kadaster:

De Apenbomen bevonden zich bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, Molenstraat 5 te Rijkevorsel.

De kadastrale gegevens van het beschermd onroerend goed werden gewijzigd ten opzichte van het ogenblik van bescherming.

2.4.2. Onroerend Erfgoed:

De twee Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel in Rijkevorsel zijn beschermd als cultuurhistorisch landschap: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7006> (beschermd bij koninklijk besluit van 20/02/1939).

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit opheffingsdossier over gaat:

Vastgesteld bouwkundig erfgoed (op 29/03/2019):

- 'Herenhuis in nieuwe zakelijkheid':
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/111648>
- 'Dorpswoning':
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/111692>

Wetenschappelijke erfgoedinventaris:

- opgenomen als bouwkundig element:
  - o 'Herenhuis in nieuwe zakelijkheid':
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/46809>
  - o 'Dorpswoning':
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/46859>

2.4.3. Omgeving:

Gewestplan Turnhout (goedgekeurd op 30/9/1977, gepubliceerd op 22/10/1977): 'woongebied'.

2.4.4. Natuur en Bos:

De bomen stonden niet in een Speciale Europese Beschermingszone, noch in VEN- of IVON-gebied, noch in een natuur- of bosreservaat. De plantplaats van de bomen is niet afzonderlijk gekarteerd op de Biologische waarderingskaart.

3. BRONNEN

3.1. Archieven

Archief Onroerend Erfgoed:

Onroerend Erfgoed Antwerpen, Beschermingsdossier A/0495 (1933-1939): Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel.

Opheffingsdossier: Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel, cultuurhistorisch landschap

Onroerend Erfgoed Antwerpen, Beheersarchief A/0495: Apenbomen bij het gemeentehuis van Rijkevorsel.

3.2. Literatuur

HUVENNE P., EMMERECHE W. & KNEVELS K. 2020: *Geografisch Arboretum Tervuren. Een wereldreis rond bomen*, Koninklijke Schenking, Brussel, 309.

3.3. Digitale bronnen

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: *Apenbomen bij gemeentehuis van Rijkevorsel* [online] <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7006> (Geraadpleegd op 03-03-2022)

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: *Molenstraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/5618> (Geraadpleegd op 03-03-2022)

3.4. Cartografische bronnen

Topokaart 1928-1950: Topografische kaart van België, eerste basiskaart, tweede uitgave, terreinopnames 1928-1950, schaal 1:20.000, originelen berusten bij het Nationaal Geografisch Instituut, kaartblad 8-6 (1928).

4. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

4.1. Omgevingsplan

4.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

4.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk opheffingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.